

З.Б. Янченко, д.е.н., директор*Департамент економічного розвитку, торгівлі та міжнародного співробітництва
Житомирської обласної державної адміністрації*

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Досліджено питання обліково-аналітичного забезпечення інноваційної діяльності аграрних підприємств. Проаналізовано джерела фінансування інноваційної діяльності. Запропоновано класифікацію інновацій у сільському господарстві.

Ключові слова: обліково-аналітичне забезпечення, інноваційна діяльність, аграрні підприємства.

Постановка проблеми. Перспектива створення конкурентоспроможного аграрного сектора національної економіки та формування продовольчої безпеки держави детермінується забезпеченням зростання інноваційної активності в сільському господарстві, зокрема практичним освоєнням нових наукових відкриттів і розробок, впровадженням сучасних форм і методів організації та управління виробництвом. У сучасних умовах можливість активізації інноваційної діяльності слід розглядати з позиції зростання її інформаційного забезпечення, налагодження взаємодії інформаційних та інноваційних процесів в аграрній сфері, що створює належні умови для ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва в цілому. В свою чергу, комплексне забезпечення управління інноваційною діяльністю повинно містити нормативно-правове, методичне, фінансове, кадрове та інформаційне забезпечення. Найбільш значущим фактором у системі інформаційного забезпечення управління інноваційною діяльністю має обліково-аналітична інформація.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням обліково-аналітичного забезпечення інноваційної діяльності присвячені праці таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як І.Бланка, О.Бродкіна, В.Василенко, О.Волкова, Л.Гнилицької, А.Гречан, О.Грицай, М.Денисенка, А.Єфремова, О.Ільченко, О.Кантаєвої, Н.Краснокутської, Я.Крупки, А.Кузнецової, О.Левицька, В.Макарова, Л.Нападівської, Н.Тувакової та ін.

Наразі сучасність обумовлює необхідність запровадження саме інноваційного шляху розвитку підприємств, що підтверджується дослідженнями багатьох вчених економістів. А.Я. Кузнецова, О.Є. Кузьмін, В.Л. Макаров, Н.В. Тувакова значну увагу приділяють розгляду особливостей використання обліково-інформаційного ресурсу в інноваційній діяльності [1, 3]. О.О. Ільченко у своїх дослідженнях акцентує увагу на значущості інформаційного забезпечення, у структурі якого він виділяє облікову інформацію [2]. О.О. Левицька окремо досліджує витрати, які підприємство несе внаслідок створення інновацій [4]. У роботі О.І. Волкова, М.П. Денисенка, А.П. Гречан викладено концептуальні основи управління фінансами, проектами та програмами, державного регулювання, інформаційного забезпечення, контролінгу, комплексного оцінювання інноваційної діяльності в промисловості [5]. Розробки цих авторів, безсумнівно, мають велике теоретичне і практичне значення. Проте на сьогоднішній день питання особливостей формування обліково-аналітичного забезпечення інноваційної діяльності підприємств дотепер цілком не вирішені.

Викладення основного матеріалу. Поняття «інновація» до наукового обігу вперше було введено в XIX ст. завдяки антропологам та соціологам, які трактували його як введення деяких елементів однієї культури до іншої. В подальшому сфера застосування даного терміна значно розширилася, і під інновацією почали розуміти «новий спосіб що-небудь зробити». Саме досвід XIX ст. з його кількісним та якісним стрибком науково-технічного прогресу дозволив виділити та осмислити інновацію як соціальну та економічну категорію. Західна економічна думка вже у XX ст. дійшла висновку, що адекватної альтернативи інноваційним технологіям не існує і не може існувати. Інновації перетворилися на промислову релігію кінця XX ст. Компанії почали сприймати їх засіб збільшення прибутків та завоювання більш широкого сегмента ринку, а уряди країн – вважати інновації панацеєю прискорення економічного зростання через підвищення конкурентоспроможності країни в світі.

Залежно від об'єкта та предмета дослідження, інновації трактують з різних ракурсів: як процес, як систему, як зміну, як результат. Тому одні вчені підкреслюють творчу складову інновацій, другі – виробничу, треті – маркетингову, а інші – соціальну. Згідно з думкою, розглядати інновації слід комплексно, оскільки використання якогось одного підходу не дозволяє охопити все багатоманіття та розкрити складну природу інновацій, їх сутність та механізм. Не слід віддавати пріоритет якійсь одній складовій інновацій, адже вони органічно поєднують у собі творчий імпульс, є об'єктом одночасно і виробництва, і споживання. Саме у системності дослідження інновацій криється заповідь об'єктивного відображення їх як явища. Нами пропонується таке визначення

терміна «інновація» – це засіб забезпечення корисного ефекту у всіх сферах суспільної діяльності, що полягає в реалізації результатів наукової праці та пов'язаний із ризиком.

Зважаючи на особливості здійснення господарювання в аграрній сфері, запропоновано окрему класифікацію інновацій у сільському господарстві (рис. 1). В основу класифікації сільськогосподарських інновацій покладено триєдину природу сільського господарства, яка формується на стику виробничих, соціальних та екологічних чинників. Зважаючи на специфіку виробництва, в структурі блоку виробничих інновацій доцільно виділити два окремих види інновацій, а саме: технологічні інновації (удосконалення технологічних операцій, пов'язаних з виготовленням, транспортуванням та зберіганням сільськогосподарської продукції) та продуктові, у складі яких можна виокремити інновації, пов'язані із перетворенням живих організмів (виведення нових сортів та гібридів рослин, порід тварин, штамів мікроорганізмів) та інновації, пов'язані з перетворенням неживих об'єктів (створення нових видів та модифікацій сільськогосподарської техніки, міксування нових кормів, виготовлення нових чи удосконалення існуючих хімічних препаратів).

Рис. 1. Класифікація інновацій у сільському господарстві

Структуру блоку соціальних інновацій також доцільно поділити на два окремих підвиди, а саме – організаційно-управлінські інновації, пов'язані з таким перетворенням людського чинника, який би дозволив запровадити нові методи роботи апарату управління, та інновації, орієнтовані на розвиток місцевої громади – соціальні ініціативи, які містять інновації, що безпосередньо не впливають на підприємство чи його діяльність, а обумовлені його соціальною відповідальністю перед сільською спільнотою. Екологічні інновації пов'язані зі здійсненням нововведень, спрямованих на покращення стану навколишнього середовища і можуть бути як пов'язані з безпосередньою діяльністю підприємства (виробничі), так і здійснюватися у рамках особистих ініціатив підприємства (невиробничі).

Органічно пов'язаним із поняттям інновацій є поняття інноваційної діяльності. Для ефективного управління інноваційною діяльністю аграрних підприємств необхідно створення відповідної інформаційної системи, яка забезпечить отримання вчасних, повноцінних та достовірних облікових даних, їх трансформацію в корисну інформацію для проведення аналізу, оцінювання інноваційних проектів та прийняття рішень.

На нашу думку, обліково-аналітичне забезпечення інноваційної діяльності – це сукупність обліково-аналітичних процесів, спрямованих на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень з урахуванням можливості певної долі ризику.

Для досягнення конкурентних переваг керівництво аграрних підприємств повинно мати повноцінну інформацію не тільки поточного, а передусім стратегічного характеру [7, С. 11–12]. Як зазначає відомий теоретик кібернетики С.Бір, «... управління підприємством є дещо більшим, ніж взаємодія вищого керівництва. Воно зобов'язане мати справу з інформацією такого масштабу і складності, які перевищують можливості вищих керівників її сприйняти та інтерпретувати [7, С. 11]. З цього випливає інша проблема, що гальмує розвиток інноваційної діяльності аграрних підприємств, а саме: нині спостерігається недостатнє обліково-аналітичне забезпечення інноваційної діяльності для прийняття управлінських рішень, яке б об'єднувало сукупність первинних та зведених даних, організацію оброблення та накопичення інформації, збереження та забезпечення її кількості та якості, способи її подання, організацію форм та методів визначення оцінки ризику в передпроектних оцінках інновацій. Прийняття вірних достовірних управлінських рішень та висновків можна зробити лише при застосуванні комплексної методики, яка б включала в себе планування, облік, аналіз, контроль та калькулювання

собівартості продукції як окремого інноваційного продукту. Тобто не загальних операційних витрат на виробництво серійної продукції, а витрат саме інноваційної діяльності, пов'язаної з виробленням ексклюзивного продукту. Тому при розробці обліково-аналітичного забезпечення інноваційної діяльності, потрібно враховувати всі наведені вище чинники.

Слід зазначити, в сфері АПК, система облікового забезпечення інноваційної діяльності підприємств практично відсутня. Юридичні особи всіх форм власності та організаційно-правових форм господарювання подають форми звітності щодо інноваційної діяльності: 6-нт (ліцензії) «Звіт про продаж ліцензій на об'єкти інтелектуальної власності» (річна); 2/5-нт (термінова) «Звіт про виконання державного контракту з питань науки та технологій» (квартальна); 1-інновація «Обстеження технологічних інновацій промислового підприємства» (річна), 2-пром. (інновація) «Звіт про інноваційну активність підприємств» (квартальна, термінова) тощо. У цих звітах наводиться інформація про витрати на технологічні інновації, джерела їх фінансування, результати інноваційної діяльності, обсяг реалізованої продукції, кількість впроваджених інноваційних видів продукції тощо. Дані форми звітності складаються промисловими підприємствами, тому нині немає чіткого аналізу інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств. Відсутні статистичні дані щодо впровадження інновацій в АПК, що унеможливує оцінку сучасного стану інноваційної діяльності в аграрній сфері. Крім того, складання цих форм за даними бухгалтерського обліку є проблематичним. Для оперативного управління потрібна інформація за менші часові періоди. Все це спонукає до систематизованого формування бази даних з різноманітних питань інноваційної діяльності [6].

Бухгалтерський персонал має вести не тільки облік власне інноваційного процесу, але виконувати також процедури, що складають зміст інших функцій управління, зокрема: розробляти кошторис витрат на виконання окремих етапів інноваційного проекту і витрат на проект у цілому; вести оперативний і поточний контроль відхилень фактичних витрат від кошторису; приймати участь у розробці розділу технічної документації, в якому створюється система виробничих норм і визначається технологічна собівартість нової продукції; розробляти планову калькуляцію виробу для встановлення ціни і подальшого планування витрат на виробництво масової чи серійної продукції; здійснювати економічний аналіз і оцінку ефективності інноваційної діяльності; визначати на стадії розробки нового виробу підхід до планування, обліку, контролю і калькулювання його собівартості; для подальшого вирішення економічних завдань у процесі серійного чи масового виробництва [8]; визначати методи визначення оцінки ризику в передпроектних оцінках інновацій.

Необхідно зазначити, процес управління інноваційною діяльністю та її ефективність залежить безпосередньо від забезпеченості інформаційної бази. Інформаційне забезпечення є фундаментом для здійснення аналізу будь-якої діяльності підприємства, в тому числі інноваційної. Володіння вчасною аналітичною базою дозволить оцінити ступінь підготовленості та повноти вихідних даних, що при потребі допоможе забезпечити ефективне прийняття управлінських рішень.

Основними завданнями аналізу інноваційної діяльності є визначення відповідності фінансового стану підприємства цілям його інноваційного розвитку, оцінка можливостей інноваційного розвитку зі всієї сукупності факторів, вибір інноваційних проектів, оцінка показників інноваційної діяльності, виявлення резервів фінансування інновацій, оцінка впливу інноваційних рішень на фінансові результати діяльності підприємства. Важливою, визначальною складовою інноваційного аналізу є технічний аналіз проекту, що дає відповідь на питання: як виробляти і з якими витратами. Його основні етапи пов'язані з вибором місця реалізації проекту, збільшенням масштабів виробництва, технологією, обладнанням, інфраструктурою, організацією підготовки і здійснення проекту, підготовкою і освоєнням виробництва, забезпеченням якості, розрахунком витрат на здійснення проекту, матеріально-технічним забезпеченням, поточними витратами. Організаційна відокремленість персоналу з планування та обліку суттєво знижує можливості проведення аналізу, тому що неузгоджена планова і облікова інформація, що лежить в основі аналізу, існують різні організаційні питання, що гальмують його проведення [8]. Слід звернути увагу на те, що для великих вітчизняних агропідприємств та їх інвесторів важливо оперативно відстежувати результативність інновацій за даними облікової інформації та володіти відповідними засобами контролю та аналізу отриманої інформації. Розглянемо джерела фінансування інноваційної діяльності (табл. 1).

Загальна динаміка фінансування інноваційної діяльності в Україні протягом 2000–2013 рр. свідчить, що протягом досліджуваного періоду обсяги фінансування інноваційної діяльності в Україні зросли. При цьому максимум затрат було встановлено у 2011 р. (14333,9 млн. грн.).

Таблиця 1

Джерела фінансування інноваційної діяльності

(млн. грн.)

Рік	Загальна сума витрат	У тому числі за рахунок коштів			
		власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	інші джерела

2000	1757,1	1399,3	7,7	133,1	217,0
2001	1971,4	1654,0	55,8	58,5	203,1
2002	3013,8	2141,8	45,5	264,1	562,4
2003	3059,8	2148,4	93,0	130,0	688,4
2004	4534,6	3501,5	63,4	112,4	857,3
2005	5751,6	5045,4	28,1	157,9	520,2
2006	6160,0	5211,4	114,4	176,2	658,0
2007	10850,9	7999,6	144,8	321,8	2384,7
2008	11994,2	7264,0	336,9	115,4	4277,9
2009	7949,9	5169,4	127,0	1512,9	1140,6
2010	8045,5	4775,2	87,0	2411,4	771,9
2011	14333,9	7585,6	149,2	56,9	6542,2
2012	11480,6	7335,9	224,3	994,8	2925,6
2013	9562,6	6973,4	24,7	1253,2	1311,3

Найбільша питома частка у структурі інноваційних витрат припадала на власні кошти підприємств (73,9 % у 2013 р.). Кошти, виділені із державного бюджету, були незначними – 0,26 %. Що стосується коштів іноземних інвесторів, обсяг їх залучення в інноваційну сферу у 2013 р. був 13,1 % (у 2010 р. цей показник становив 30,0 %), але скорочення як в абсолютному, так і в відносному вимірах є непрямим свідченням того, що іноземні контрагенти, замість того, щоб імпортувати з України наукоємну, високотехнологічну та інноваційну продукцію, фінансують проведення на території нашої держави фундаментальних, прикладних чи інших розробок, після чого експортують отриманий інтелектуальний продукт на ранніх стадіях інноваційного циклу.

Незважаючи на певний приплив фінансових ресурсів, це призводить до фактичної втрати ефекту від здійснення інноваційних розробок. Не відбувається ні завершення розпочатого інноваційного циклу, ні пошкваллення у сферах поліпшення продукту, розробки та реалізації супутніх інноваційних продуктів, ні стимулювання споживання цього продукту тощо. Це є також причиною слабого обліково-аналітичного забезпечення інноваційної діяльності в аграрних підприємствах. Здійснення інноваційного прориву в сільськогосподарському виробництві вимагає чіткої методології формування облікової інформації та впорядкованої системи внутрішньої звітності щодо інноваційної діяльності підприємств.

Інформація про доходи та витрати інноваційної діяльності повинна відобразитися в обліку в систематизованому вигляді. Необхідно створити єдину систему облікових реєстрів і бухгалтерських рахунків для відображення результатів інноваційної діяльності; розробити методичні рекомендації обліково-аналітичного забезпечення в сфері інновацій. В аграрних підприємствах необхідно створити облікову модель надання інформації, яка б надавала своєчасну та достовірну інформацію для проведення економічного аналізу інноваційної діяльності. Відсутній стандарт бухгалтерського обліку, який би регулював та пояснював аспекти обліку витрат інноваційної діяльності, що значно покращило б ситуацію з отриманням інформації щодо витрат інноваційної діяльності. А також існують проблеми зі створенням внутрішньої звітності, без якої неможливо здійснювати аналіз та приймати відповідні рішення. Всі ці проблеми гальмують реалізацію сільськогосподарських інноваційних процесів. Для формування інноваційних програм в аграрній сфері слід удосконалювати обліково-аналітичне забезпечення, що забезпечить створення сприятливих умов для практичної реалізації інноваційного розвитку сільського господарства. Інформаційні системи бухгалтерського обліку сприятимуть формуванню самостійності й фінансової спроможності при впровадженні сільськогосподарських інновацій на місцевому рівні, сприятиме відтворенню економічного потенціалу країни та подоланню деформуючих тенденцій у галузевому та регіональному розвитку країни, створення конкурентоздатної продукції

Висновки. Перспектива ефективної трансформації сільського господарства на інноваційній основі передбачає необхідність розуміння глибинної сутності інновацій, які розглядаються як інструмент забезпечення корисного ефекту у всіх сферах суспільної діяльності шляхом реалізації результатів наукової праці. Відсутність в Україні національної інноваційної системи, яка б відповідала завданням сільськогосподарських соціально-економічних перетворень, вимагає формування налагодженої системи обліку, яка буде призначена для аналізу та оцінки інноваційної діяльності аграрних підприємств та завдяки якій можна буде здійснювати ефективне управління. Рекомендованим є введення стандарту бухгалтерського обліку, який би уточнював аспекти обліку витрат, доходів та результатів інноваційної діяльності, що надало б змогу в систематизованому вигляді отримувати інформацію для управління витратами в інноваційній сфері.

Список використаної літератури:

1. *Макаров В.Л.* Экономика знаний: уроки для России / *В.Л. Макаров* // Вестник российской академии наук. – 2003. – Т. 73. – № 5. – С. 450–462.

2. *Льченко О.О.* Відображення витрат на наукові дослідження та розробки в бухгалтерському обліку підприємства / *Льченко О.О.* // Науковий вісник ДАСОА. – К. – 2008. – № 2 (19). – С. 35–39.
3. Інвестиційна та інноваційна діяльність : монографія / *О.Є. Кузьмін, Н.В. Тувакова, А.Я. Кузнецова* та ін. ; Національний ун-т «Львівська політехніка»; Національний банк України; Львівський банківський ін-т. – Львів : ЛБІ НБУ, 2003. – 233 с.
4. *Левицька О.О.* Аналіз витрат на інноваційну діяльність в Україні / *О.О. Левицька* // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки: Економічні науки. – 2009. – Вип. 7. – С. 160–164.
5. *Волков О.І.* Економіка та організація інноваційної діяльності / *О.І. Волков, М.П. Денисенко, А.П. Гречан.* – 3-тє вид. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 662 с.
6. *Фатенок-Ткачук А.О.* Деякі аспекти обліку інноваційної діяльності / *А.О. Фатенок-Ткачук, В.М. Пронь* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvuu/Ekon/2010_29_1/statti/12.htm.
7. *Пушкар М.С.* Концепція контролінга / *М.С. Пушкар* // Перспективи розвитку контролінгу як науки: теорія та практика : Матеріали наук.-практ. конф. (Тернопіль, 17 груд. 2008 р.). – Тернопіль : Екон. думка, 2008. – С. 7–23.
8. *Кантасва О.В.* Формування обліково-аналітичного забезпечення інноваційної діяльності / *О.В. Кантасва* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eztuir.ztu.edu.ua/2079/1/10.pdf>.

ЯНЧЕНКО Зінаїда Борисівна – доктор економічних наук, директор департаменту економічного розвитку, торгівлі та міжнародного співробітництва Житомирської обласної державної адміністрації.

Наукові інтереси:

- обліково-аналітичне забезпечення інноваційної діяльності;
- інновації в сільському господарстві.

Стаття надійшла до редакції 05.08.2014